

SCHULTHEISZ EMIL: ANTONIUS GAZIUS

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Hazánkban a humanizmus korában számos európai hírű tudós működött, közöttük sok olyan humanista, akiknek orvosi működése sem hanyagolható el.

Az irodalomtörténetben jól, az orvostörténetben viszont kevésbé ismert humanista orvos Antonius Gazius. Weszprémi ugyan a magyarországi orvosok közé sorolja¹, s Magyary–Kossa is tud hazai működéséről – bár csak néhány sorban említi Weszprémi alapján² –, orvosirodalmi munkáit nem tárgyalják, orvosi felfogását, szemléletét nem interpretálják. Ugyanakkor filozófiai, asztronómiai, filológiai műveinek irodalma terjedelmes. Kiadatlan orvosi kéziratáról egyedül az irodalomtörténész, Récsey Viktor emlékezett meg.³ Nyomtatott műveinek az irodalom eddig csak címeit tartotta nyilván.

A humanizmus kora orvosi szemléletének megítélése szempontjából pedig egyáltalán nem érdektelen, hogy egy, az irodalomtörténet által nagyra értékelt humanista orvosi munkáiban milyen felfogás jut kifejezésre. Annál is inkább, mivel a modern orvostörténet a reneszánsz és humanizmus medicinájának régebbi, bizonyos mérvű túlértékelését revízió alá vette.

Antonius Gazius Paduában született 1461 decemberében. Szülővárosában elvégezte egyetemi tanulmányait – 1485-ben avatták az orvostudomány doktorává –, ugyanitt telepedett le gyakorló orvosként. Megfelelő praxis híján elhagyta Paduát.⁴ A következő években Itália számos városában folytatott igen kiterjedt orvosi gyakorlatot, s rövidesen hírnévre tett szert. A századforduló idején ismét Paduában van, most azonban már az orvosi fakultás professzora.

Még paduai tanulmányai idején ismeretséget, majd bensőséges barátságot kötött a studiumait ott folytató Thurzó Zsigmonddal. Thurzó Zsigmond, a későbbi váradi püspök a humanisztikus műveltségű magyar főurak tipikus képviselője. A vele való ismeretség vezette később Gaziust Magyarországra is. Egyik kéziratának margináliái szerint 1497–1501 között idejét Padua és Velence között osztotta meg, több időt töltve Velencében. Hazánkba először 1511-ben jött, amint az ugyancsak egyik kéziratának Budáról szóló saját kezű széljegyzeteiből kiderül. Hogy azonban a magyar humanistákkal már ezt megelőzően is kapcsolatban állott, velük élénk levelezést

folytatott, s munkáikat nagyra értékelte, az *'De conseruanda et proroganda senum vita'*⁵ című kéziratának az akkori esztergomi érsekhez, Bakócz Tamáshoz intézett ajánlásából tűnik ki.

Másik magyar barátja Thurzó János, aki Krakkó polgármestere lett. Az ő társaságában jelenik meg Gazius Lengyelországban, ahol egy ideig Zsigmond király háziorvosa. Egykorú feljegyzések arról tanúskodnak, hogy a lengyel királyt teljes sikerrel kezelte az akkor már valóban európai hírnév orvos. Budára érkezésekor neve nem volt ismeretlen hazánkban, így nem volt meglepő, hogy udvari orvosként II. Ulászló környezetében találjuk.

Thurzó Zsigmond révén – aki aktív tagja a Dunai Tudós Társaságnak – kapcsolódik be a Sodalitas Litteraria Danubiana munkájába. A Celtis Konrád által Bécsben alapított társaságnak már az első években vannak magyarországi orvos tagjai, igaz, hogy azok olasz nemzetiségűek: Milio, a király orvosa, valamint Girolamo Balbi, Szathmári György püspök tudós titkára és orvosa. A Sodalitas Litteraria Danubiana magyarországi csoportja Celtis budai tartózkodása idején 1497-ben alakult meg, abban az időben, amikor a humanisták érdeklődési köre a természettudományok irányában is bővül. Ez az ébredő, egyelőre még nagyon humanisztikus színezetű természettudományos érdeklődés az antik és kora középkori természettudósok műveinek újabb kiadásaihoz vezet. Plinius, Ptolemaiosz, Pomponius Mela s más természetkutatók írásainak új edíciója a bőséges kommentárokkal lehetőséget nyújtott az időszerű természettudományos kérdések megbeszélésére is. Az ilyen irányú érdeklődés pedig arra ösztönzi a humanista orvosokat, hogy klasszikus humanisztikus irodalmi munkásságuk mellett az orvosi irodalommal is behatóbban foglalkozzanak. A reneszánsz kezdetén az orvos humanisták egyedüli feladatukat abban látták, hogy az antik és középkori klasszikusok hiányos, az arab interpretátorok által sokszor torzított kézirateit a fáradtságosan felkutatott régebbi kéziratok, összövegek lehető legalaposabb, nagy filológiai felkészültséggel történő feldolgozása révén sajtó alá rendezzék. A hangsúly itt a precíz szövegkiadáson volt. Sok önállóságot a hozzáfűzött kommentárok sem képviseltek.

A századforduló után lassan megjelennek az önállónak szánt, de nagyjából még kompilatív jellegű orvosi munkák. Íróik még mindig inkább humanisták, mint természettudósok. Előkelő, magas állású személyiségek mellett betöltött orvosi pozíciójuk, mely klasszikus studiumaikhoz az anyagi bázist biztosítja, készteti legtöbbjüket arra, hogy a középkori regimen sanitatisok szellemében értekezéseket írjanak pártfogóik számára az életmód, diätetika, a betegségmegelőzés és gyógyítás kérdéseiről.

Ilyen jellegűek Antonius Gazius orvosi művei is. Legérdekesebb ránk maradt munkáját 1508-ban írta. A Thurzó Zsigmond váradi püspöknek ajánlott kézirat címe: *'De tuenda et proroganda viridi ac florida hominis iuventa Libellus quem Antonius Gazius Patauus Artium et Medicinae Doctorum omnium minimus ex uariis sapientium antiquorum collegit...'*⁶ Noha nyomtatásban

nem jelent meg, mégis igen elterjedt. Egy példánya a neves humanista, Johannes Henckel tulajdonában volt.

A szerző humanista beállítottságának megfelelően a munkát egy, az ember természetéről írott, kifejezetten plasztikus értekezés vezeti be. A tulajdonképpeni orvosi rész a harmadik fejezetben kezdődik. Lényegében a munka egy makrobiotika, amelyet az orvosok a 'Regimen sanitatis salernitanum'-ban írtak, és mutatis mutandis írnak. Ez a kézirat a középkori regimenektől csupán abban különbözik, hogy Gazius az egészségügyi szabályokat, az életmódra, a betegségek megelőzésére vonatkozó tanácsait – melyeknek forrásai kivétel nélkül a medicina klasszikusai, amire egyébként a cím is utal – nem a középkorban szokásos módon a *capite ad calcem* adja elő. Mindeme kérdéseket ő az egészséges ifjúság, a fiatalság megőrzésének, a korai öregedés elkerülésének szemszögéből tárgyalja. Fejtegetéseiben még a középkorban szokásos módon a „sex res non naturales” antik sémáját veszi alapul. A „hat nem természetes dolog” a Galénoszi szisztematikából származik. Elnevezésük onnan ered, hogy noha nem tartoznak az emberi test természetes felépítéséhez – mint Galénosz írja –, annak egészségben tartásához feltétlenül szükségesek. Ezek: a levegő, étel és ital, mozgás és nyugalom, alvás és ébrenlét, kiválasztás, kedélyhullámzás.⁷

Gazius nyomtatásban megjelent írásai szerkezeti felépítésében s elvi mondanivalóban sok hasonlóságot, nemegyszer egyezést mutatnak a tárgyalt kézirattal, illetve legelső munkájával, melynek az említett kézirat is egy *sub specie gerontologiae* írt változata. Ez az első könyv 1491-ben jelent meg Velencében. Címe: 'Florida corona quae ad sanitatis hominum conseruationem ac longaevam vitam producendam sunt necessaria',⁸ ma már bibliofil ritkaság. 1514. évi lyoni kiadását az egyik legismertebb amerikai antikvárium katalógusa 1500 dollárra értékeli.

Amit itt Gazius a helyes életmódról, egyes betegségek megelőzéséről, a profilaxis kérdéseiről általában ír nagyjából helytálló ugyan, de nem önálló. Ez a briliáns elokvenciával írt makrobiotika újat nem mond. Munkájában – s ez, ha az eredeti szövegeket teljes egészükben vizsgáljuk, a legtöbb humanista orvos ilyen jellegű művére is vonatkozik – több a spiritualisztikus-teológizáló elem, mint amennyivel a középkor orvosi kézírataiban valaha is találkozunk. A kézirat VII., VIII. és X. fejezete, a 'Florida corona' és az 'Aerarium sanitatis' több capitulusa bizonyítja, hogy a „Sacrorum Theologorum”⁹ tanúsága orvosi kérdésekben is „meggyőző” érvként szerepel, miként az sok más humanista – Pier Paolo Vergerio, Balbi etc. – orvosi értekezéseiben is olvasható.

A maguk korában, de még a következő században is e művek kedveltek és elterjedtek voltak, azokat szívesen olvasták, tehát a korszellemnek megfelelték. Ezt igazolja számos kiadásuk, s emellett szól még az is, hogy a Florida coronát németre is lefordították (Augsburg, 1543). Humanista, különösen olasz származású orvos műve esetén ritkaság.

Az *Aerarium sanitatis* az előbbi könyv némileg módosított változata, szerzője halála után 1546-ban került Augsburgban kiadásra. Az iránta való kereslet oly nagy volt, hogy Antonius Gazius fia, a szintén orvos Simon Gazius, Thurzó Ferenchez címzett ajánlással kibővítve, Paduában 1569-ben újra kiadta. Ezzel együtt jelent meg Antonius Gazius egy másik kis munkája az ételekről és italokról: *'De Vino et Cervisia'*.¹⁰ Ennek ajánlása szintén magyar emberhez, Thurzó Jánoshoz szól, akinek társaságában Gazius Magyarországon hosszabb időt töltött. Maga a dedikáció is klasszikus hangokat hallat. Atyja könyvének s a benne foglalt tanácsoknak hasznosságát az ajánlást író Simon Gazius Szókratész híres mondásával indokolja: „vivere non ut ederent, sed edere ut viverent”.¹¹

Az említetteken kívül Gaziusnak még négy orvosi munkája ismeretes.¹²

Ha a humanisták önálló orvosirodalmi munkásságát nem becsüljük túl, ez távolról sem jelenti azt, hogy ne értékelnék kellőképpen a reneszánsz medicinájának, illetve egyes tudósainak szerepét az orvostudomány fejlődéstörténetében. Az anatómia csaknem ugrásszerű fejlődése önmagában is elég példája a XV. századi medicina jelentőségének. A XV. század végén az anatómiai könyvek évezredes sematikus rajzait új, realisztikus ábrák váltják fel. Jellemző azonban, hogy Leonardo da Vinci anatómiai rajzait – melyek kétségkívül a legtermészethűbbek s egyben a legszebbek, minden addigit felülmúlóak – éppen a humanisták nem értékelték, mint ahogy tudományos feljegyzéseit is csak 200 év múlva adták ki.

A medicina a reneszánsz új realizmusától számos ösztönzést kapott. Az antik tanok fokozott recepciója azonban bizonyos fokban hátrányosan befolyásolta az orvostudományt,¹³ az azonban nem kétséges – s ezt Gazius művei is igazolják –, hogy a klasszikusok autoritása jelentékenyen befolyásolta a humanista orvosok szemléletét.

¹ Wespérmi III. 509.

² MOE II. 529.

³ *Analecta Recentiora ad Historiam Renascentium in Hungaria*. Ed St. Hegedűs. (Bp. 1906). 125. skk.

⁴ Ez az adat első biográfusától származik, vö. Vedova: *Biographia degli scriptori* (Paduani, 1832). 444.

⁵ „Az idősek életének megóvásáról és meghosszabbításáról”

⁶ „A virágzó emberi ifjúság megőrzéséről és meghosszabbításáról szóló könyv, Antonius Gazius paduai orvos és bölcsészdoktor sok, a régi szerzők különböző bölcsességeit tartalmazó írásaiból állította össze.” Feldolgozása megtalálható „Antonius Gazius und die humanistische Medizin” című tanulmányomban. *Med. Mschr.* 3. 1961.

⁷ A középkori élettani elméletre vonatkozóan ld. 'Tankönyv és curriculum a középkori orvosi fakultáson' c. tanulmányomat. (*Comm. Hist. Artis Med.*, 1994. 147–148.)

⁸ „Virágzó koszorú, mely az ember egészségének megőrzéséhez és a hosszú élet biztosításához szükséges.”

⁹ „A szent teológiai írások”

¹⁰ „A borról és a sörről”

¹¹ Nem azért élünk, hogy együnk, hanem azért eszünk, hogy éljünk.

¹² De sommo et vigilia libellus (Basileae, 1539), Regulae universales curationis morborum (Basileae, 1565), Ratio euacuandi libellus (Basileae, 1540 és 1541), valamint egy kiadatlan kézírata a velencei Biblioteca Marcianaban: „De perfecto medico...”.

¹³ H. E. Sigerist, a humanizmus medicinájáról ezt írta: „...der Humanismus verzögerte die Geburtsstunde der abendländischen Medizin wiederum um mehr als ein Jahrhundert.” In: Essays on the history of medicine presented to Karl Sudhoff. (Zürich, 1924. 191.). A kitűnő orvostörténész fenti megfogalmazása talán túl éles.